



حکمت عرفانی

(تحریری از درس های عرفان نظری استاد سید ابوالحسن علی محمد باقر خرمی)

تألیف:

علی امینی نژاد

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
(مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی)

۱۳۹۴

فهرست مطالب

۱۹	مقدمه معاونت پژوهش
۲۳	مقدمه

درس اول: کلیاتی در عرفان نظری (۱)

۲۷	□ گذری بر تطور تاریخی عرفان نظری
۲۹	نکته اول: خاستگاه عرفان اسلامی
۳۴	نکته دوم: پیدایش نحله تصوف و عرفان
۳۵	گذری بر تطور تاریخی عرفان نظری
۳۶	۱. مرحله ریشه‌ها
۳۷	۲. مرحله پیدایش و گسترش
۴۱	ویژگی اول: تقارب عرفان با فلسفه
۴۲	ویژگی دوم: تقارب عرفان با تشیع
۴۳	۳. مرحله شکل‌گیری علمی، تنظیم و تدوین
۴۴	صدرالدین محمد بن اسحاق قونوی (م ۶۷۳)
۴۵	تألیفات قونوی
۴۶	مؤیدالدین چندی (م ۶۹۱)
۴۶	سعیدالدین فرغانی (م ۷۰۰)
۴۷	فخرالدین عراقی (م ۶۸۸)

- ۴۷ عقیف‌الدین تلمسانی (م ۶۹۰).....
- ۴۸ ملاعبدالرزاق قاسانی (کاشانی) (م ۷۳۵).....
- ۴۸ شیخ‌داوود قیصری (م ۷۵۱).....
- ۴۹ ابوحامد محمد ترکه اصفهانی.....
- ۴۹ سیدحیدر آملی.....
- ۴۹ صائن‌الدین علی‌بن محمد ترکه اصفهانی (م ۸۳۵).....
- ۴۹ محمدبن حمزه فناری (م ۸۳۴).....
- ۵۰ ملاعبدالرحمن جامی (م ۸۹۸).....
- ۵۰ ۴. مرحله برهانی کردن.....
- ۵۲ ☐ چکیده.....
- ۵۳ ☐ پرسش‌ها.....

درس دوم: کلیاتی در عرفان نظری (۲)

- ۵۵ ☐ عرفان عملی و عرفان نظری.....
- ۵۷ عرفان عملی.....
- ۵۸ ملاحظات چند در عرفان عملی.....
- ۶۱ عرفان نظری.....
- ۶۳ ملاحظات چند در عرفان نظری.....
- ۶۳ ۱. چهار محور اساسی در عرفان نظری.....
- ۶۴ ۲. مقایسه عرفان نظری با فلسفه.....
- ۶۶ ۳. امکان دستیابی به معارف شهودی.....
- ۶۸ تأثیرات عرفان عملی و عرفان نظری بر یکدیگر.....
- ۷۲ موضوع و مسائل عرفان نظری.....
- ۷۴ ☐ چکیده.....
- ۷۶ ☐ پرسش‌ها.....

درس سوم: کلیاتی در عرفان نظری (۳)

۷۷	□ عرفان و عقل
۷۹	سیر تاریخی عرفان‌گرایی فیلسوفان مسلمان
۸۵	دیدگاه استیس درباره عقل‌گریزی عرفان
۸۹	نقد نظریه استیس و اثبات عقلانی بودن ساحت عرفان
۹۰	اشکال اول
۹۱	اشکال دوم
۹۲	دیدگاه عرفا درباره عقل و عقل‌گرایی
۹۳	اول: نقد عقل و فلسفه مشائی
۹۶	دوم: ضعف ادراک عقلی
۹۷	سوم: نقد عقل مشوب و تأیید عقل سلیم
۹۸	چهارم: حجیت عقل و تعاضد آن با شهود
۱۰۱	پنجم: عقل استدلالی و عقل تحلیلی
۱۰۲	□ چکیده
۱۰۳	□ پرسش‌ها

درس چهارم: کلیاتی در عرفان نظری (۴)

۱۰۵	□ عرفان و دین
۱۰۷	دین از منظر عارفان مسلمان (شریعت، طریقت، حقیقت)
۱۱۶	رابطه دین و عرفان
۱۱۷	جهت اول: نقش دین در عرفان اسلامی
۱۲۴	جهت دوم: نقش عرفان اسلامی در دین
۱۲۵	تصوف از منظر اهل بیت علیهم‌السلام
۱۳۱	□ چکیده
۱۳۲	□ پرسش‌ها

درس پنجم: فصل اول: خداشناسی عرفانی (۱)

- وحدت شخصیه وجود از دیدگاه عرفا..... ۱۳۳
- طرح اجمالی از وحدت شخصیه وجود..... ۱۳۷
- برداشت‌های غلط از این طرح..... ۱۳۷
- الف) حلول و اتحاد..... ۱۳۸
- ب) همه‌خدایی..... ۱۳۸
- ج) بوج بودن غیر خدا..... ۱۳۸
- وحدت و کثرت وجود از نگاه مشائی و صدرایی و عرفانی..... ۱۳۹
- مصادیق بالذات و بالعرض موجود..... ۱۴۶
- چکیده..... ۱۴۹
- پرسش‌ها..... ۱۵۰

درس ششم: فصل اول: خداشناسی عرفانی (۲)

- چگونگی تحقق کثرات بر اساس وحدت شخصیه وجود..... ۱۵۱
- انحای تحقق و وجود یا اقسام حیثیات..... ۱۵۴
- اقسام حیثیت تقیدیه..... ۱۵۷
- الف) حیثیت تقیدیه نفادیه..... ۱۵۷
- ب) حیثیت تقیدیه اندماجیه..... ۱۵۹
- ج) حیثیت تقیدیه شأنیه..... ۱۶۳
- تحقق حقیقی و تحقق مجازی و خیالی..... ۱۶۹
- تحلیل صدرایی از نظام واقعیت..... ۱۷۲
- تحلیل عرفانی از نظام واقعیت..... ۱۷۳
- چکیده..... ۱۷۶
- پرسش‌ها..... ۱۷۸

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله الطاهرين

«عرفان نظری» معارف برآمده از معرفت‌های حضوری در مراحل نهایی شهود، به‌ویژه مقام فنا و بقای پس از فناست. عارفان اسلامی پس از یک دوره طولانی مجاهدت‌ها و ریاضت‌ها و تلاش‌های پی‌گیر در مراتب تزکیه و تحلیه پس از چند قرن به حجم انبوهی از این سنخ معارف دست یافته و ترجمان آن را در قالب عرفان نظری اسلامی در آثاری فاخر به جامعه اسلامی و بشری عرضه کردند.

کتاب حاضر که تحت عنوان «حکمت عرفانی» انتشار می‌یابد، سلسله درس‌هایی در عرفان نظری اسلامی است. در این کتاب پس از مروری بر مراحل تطور تاریخی عرفان نظری، به تبیین موضوع، مسائل و تعریف آن پرداخته و نسبت عرفان نظری با عقل و نسبت عرفان با دین مشخص شده است. آن‌گاه در فصل نخست کتاب، خداشناسی عرفانی ذیل عنوان «وحدت شخصیه وجود و لوازم و نتایج و براهین آن بررسی گردیده است. سپس در فصل دوم، به تفصیل درباره چیش نظام هستی از شرح و بسط اصل پدیده ظهور و تجلی و نفس رحمانی تا مقام ذات، تعیین اول و ثانی، تعینات خلقی، تجدد امثال، قوس نزول و صعود و بالاخره تناسخ و معاد، سخن رفته است؛ به گونه‌ای که بیشتر حجم کتاب را به خود اختصاص داده است. در فصل سوم و آخرین بخش

کتاب نیز پیرامون جایگاه انسان و انسان کامل، نبوت، ولایت، رسالت و ختم ولایت بحث مختصرتری آمده است.

این جانب پیش تر کتابی با عنوان *آشنایی با مجموعه عرفان اسلامی* انتشار داده است. در آن کتاب تنها در یک بخش به صورتی بسیار فشرده، یک دوره مباحث عرفان نظری طرح شده است. از این رو باید اثر حاضر را تفصیل و تعمیق همان بخش به شمار آورد و به همین جهت این کتاب، اثر دوم در عرفان نظری خواهد بود؛ چنان که می توان کتاب *مبانی و اصول عرفانی نظری*، تألیف استاد معظم حضرت حجت الاسلام والمسلمین سیدیدالله یزدان پناه، حفظه الله، را در همین راستا، کتاب سوم ارزیابی کرد.

توضیح این نکته نیز ضروری می نماید که - چنان که روی جلد، ذیل نام کتاب اشاره شده است - این اثر به نوعی تحریری آزاد از درس های عرفان نظری استاد معظم، در مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام است که طی نود جلسه ارائه شده بود. از همین رو باید حکمت عرفانی را در کنار *مبانی و اصول عرفان نظری*، تحریری دیگر از آن دروس دانست؛ با تذکر اینکه:

الف) از گستردگی مباحث در برخی موارد و از پیچیدگی آنها در مواردی چند کاسته شده و در مجموع اثری خلاصه تر و روان تر ارائه شده است؛

ب) مباحثی چند که در مجموعه آن دروس و همچنین در کتاب *مبانی و اصول عرفان نظری* نیامده بود ولی طرح آنها برای تکمیل مباحث ضروری می نمود، افزوده شده است. این بحث ها به اجمال عبارت اند از: تصوف در روایات، کاربردهای تمثیلی در تبیین وحدت شخصیه وجود، افزوده شدن دو برهان صرف الوجود و تواتر به مجموعه براهین اثبات وحدت شخصیه وجود، بهره گیری از شواهد و ادله نقلی و ویژه و استفاده از بیانات علامه طباطبایی علیه السلام در رسائل توحیدی، اشاره به بُعد تربیتی خداشناسی عرفانی، مبحث تجدد امثال، قوس نزول و صعود، انواع معراج، صراط مستقیم و قرب وجودی و سلوکی، و بالاخره تناسخ و معاد؛

این بنده همه تحصیلات عرفانی خود را نزد آن استاد فرزانه و دانشمند محقق گذرانده

است و افزون بر ده سال کتاب‌های تمهید القواعد، شرح فصوص الحکم فیصری و بخش‌هایی از مصباح‌الأنس و شرح منازل را در محضر مبارک آن جناب تلمذ کرده است. از این رو همه قسمت‌های افزوده‌شده را نیز باید خوشه‌چینی صاحب قلم از خرمن دانش استاد دانست؛ علاوه آنکه تمام این اثر نیز از نظر ایشان گذشته و تذکرات سودمندشان اعمال شده است. با این حال طبیعی است هر نقصی در این مجموعه مشاهده شود متوجه نویسنده، و هر کمال و دانشی متعلق به آن بزرگوار است، و در همین جا مناسب می‌بینم از باب تکریم مقام استاد، با فروتنی تمام، اثر حاضر را به آن استاد فرزانه اهدا و تقدیم کنم. همچنین از همه بزرگوارانی که به هر صورتی در انتشار این اثر مؤثر بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنم.

در پایان یادآور می‌شود حکمت عرفانی برای تدریس در مجموعه‌های دانشگاهی و مراکز پژوهشی مشابه در چهار واحد درسی تنظیم شده است؛ اما عرفان نظری دانشی آمیخته با دقت‌های فلسفی بسیار بالاست؛ از این رو، با آنکه در این اثر تلاش زیادی در ساده‌نویسی شده است، بی‌تردید بخش‌هایی از آن برای کسانی که با فلسفه و حکمت آشنایی ندارند یا در حد ابتدایی، از فلسفه مطلع‌اند، نامفهوم یا پیچیده خواهد بود، که توضیحات اساتید می‌توانند تا حدی راه‌گشا باشد. استفاده از متون عرفانی در لابه‌لای مباحث، افزون بر مستندسازی، به آشنایی دانش‌پژوهان با متون و منابع اصلی عرفان نظری کمک شایانی خواهد کرد. افزون بر آنکه در بسیاری موارد با استفاده از ادبیات عرفانی و به‌ویژه با بهره‌گیری از اشعار زیبا و شیرین ملا عبدالرحمن جامی و جلال‌الدین محمد رومی سعی شده از خشکی مباحث سنگین کاسته، جنبه‌های ذوقی افزایش یابد. باشد تا این اثر مقبول درگاه الهی و مورد رضایت حضرت صاحب‌الامر علیه السلام قرار گیرد و ذخیره‌ای برای یَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ باشد.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

علی‌امینی‌نژاد

قم، اردیبهشت ۱۳۹۰